

УДК 159.9.072

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИЗОВОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИХ СІМЕЙ

Маянцева Т.О.

Національний університет «Острозька академія»

У статті описано процедуру та результати емпіричного дослідження кризової психологічної допомоги для дітей дошкільного віку з вимушено переміщених сімей. Охарактеризовано особливості психологічної діагностики кризового стану у дошкільників. Описано розроблену психокорекційну програму, що являє собою комплекс з двох індивідуальних та восьми групових занять. Статистично досліджено її ефективність. **Ключові слова:** вимушено переміщені особи, діти дошкільного віку, криза, психологічна допомога, корекційна програма.

Постановка проблеми. Нове для України явище вимушеного переміщення населення призвело до того, що залишаючи свої домівки у пошуках безпечного місця проживання, найбільше страждає найуразливіша категорія населення – діти. Саме вони зазнають значних складностей соціального і психоемоційного характеру, пов'язаних зі зміною середовища проживання та звичного кола спілкування. На думку дослідників, найбільше страждають діти віком від 3 років, оскільки діти, молодші вказаного віку, легко розлучаються з попереднім місцем проживання, а людина старшого віку здатна сприйняти переїзд на нове місце більш раціонально. Тому в ситуації різкої зміни комфортного середовища проживання дитина віком від 3 років може пережити психологічну кризу. Описана ситуація може спричинити виникнення криз аномального типу, дослідження яких, на відміну від криз нормального типу, є менш ґрунтовним, особливо серед дітей дошкільного віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості надання психологічної допомоги дітям, що знаходиться в кризовій життєвій ситуації досліджували М. В. Новікова, Я. М. Омельченко та ін. Варто зазначити, що на сучасному етапі вже існують наукові напрацювання, присвячені проблемі кризової психологічної допомоги внутрішньо переміщеним особам, зокрема дітям – Г. У. Солдатова, Г. П. Лазос, Л. А. Мельник, проте специфіка надання такої допомоги саме дошкільникам залишається неврахованою.

Мета статті – висвітлити результати емпіричного дослідження кризової психологічної допомоги для дітей дошкільного віку з вимушено переміщених сімей.

Виклад основного матеріалу. Експериментальне дослідження проводилось протягом семи тижнів та включало в себе три послідовні етапи.

1. Діагностичний етап – підбиралися відповідні психодіагностичні методики та проводився констатувальний експеримент.

2. Експериментальний етап – проводилася корекційна робота з дітьми.

3. Контрольний етап – ми повторно за допомогою психодіагностичних методик дослідили наявність та інтенсивність проявів переживання кризи.

Варто зазначити, що у сучасній психологічній науці та практиці існує ряд невирішених питань, пов'язаних з діагностикою кризових станів, зокрема у дошкільному віці. Однією з основних проблем є відсутність надійних та валідних стан-

дартизованих методик, які дозволяють отримати достовірні дані про наявність та перебіг психологічної кризи.

На діагностичному етапі дослідження ми використовували метод спостереження. М. Я. Басов вік з 3 до 7 років описує як найбільш сприятливий для спостереження, оскільки діти довірливо і відкрито ставляться до дослідника, не усвідомлюючи своєї ролі як досліджуванних [1, с. 83]. Таким чином, чим менша дитина, тим більш важливу роль в її дослідженні займає метод спостереження.

Для того, щоб зменшити суб'єктивізм при описі і обробці результатів, ми використали «Карту спостережень за емоційно-соціальним розвитком дитини 3-9 років», в основу якої покладено психологічне шкалювання, а саме шкали рейтингу. Відбувається фіксація не наявності ознаки, а міри її вираженості, яка оцінюється від 1 до 4 балів. Відбувається спостереження і фіксація таких параметрів як адекватність поведінки, самоконтроль, ігрова діяльність, особливості комунікації з дорослими, особливості комунікації з дітьми, емоційні особливості.

Також на діагностичному етапі ми використали методіку «Паровозик» С.В. Валяєвої. Методика спрямована на визначення ступеня позитивного (ППС) і негативного (НПС) психічного стану. Методика застосовується індивідуально з дітьми від 2,5 років. Для діагностики використовується стимульний матеріал, що являє собою фігурку білого паровозика восьми різнокольорових вагончиків: червоний, жовтий, зелений, синій, фіолетовий, сірий, коричневий, чорний. Вагончики хаотично розміщуються на білому тлі. Досліджуваному дається наступна інструкція: «Розглянь всі вагончики. Давай побудуємо незвичайний поїзд. Першим постав вагончик, який тобі здається найкрасивішим. Тепер вибери з решти найкрасивіший, і т.д.». Фіксується позиція кольору вагончиків.

Я. М. Омельченко вказує, що у роботі з дошкільниками виділити з процесу діагностичний етап можливо тільки за формальними ознаками. Фактично ж в процесі роботи як ніколи явно спостерігається принцип єдності діагностики та корекції [5, с. 46]. У ході нашої роботи ця особливість також прослідковувалась, адже вже на етапі збору інформації починається процес психологічної допомоги, інакше контакт з дитиною встановити не вдається.

На другому етапі було сформовано експериментальну та контрольну групи. Загальну вибірку нашого дослідження становили 15 дітей

дошкільного віку, які переміщені зі східних регіонів України. Дев'ятеро дітей становили експериментальну групу та шестеро – контрольну. Поділ на контрольну та експериментальну групи відбувся за територіальним критерієм. В експериментальній групі здійснювався психокорекційний вплив.

Психокорекційна робота будувалася за напрямком індивідуальних та групових занять. При виборі корекційних методів впливу ми керувалися уявленнями про психокорекцію як «систему заходів, спрямованих на виправлення недоліків психологічного розвитку чи поведінки людини за допомогою спеціальних засобів психологічного впливу» [6, с. 58].

Ми розробили психокорекційну програму, основні завдання якої:

1. Відновити відчуття безпечності – полягає у знятті тілесного та емоційного напруження, послабленні тих механізмів захисту, які виникли у відповідь на кризову ситуацію;
2. Відновити та зміцнити психологічні ресурси дитини – полягає у сприянні активізації природних ресурсів психіки дитини, на тлі яких можливий вихід із кризових станів;
3. Сприяти відреагуванню негативних переживань – полягає у створенні умов для прямого чи символічного прояву сильних негативних переживань;
4. Сприяти адаптації до нових обставин [3, с. 137].

При постановці завдань ми опирались на досвід, описаний Г. П. Лазос, яка визначає наступні

головні функції психолога, що здійснює психологічну допомогу внутрішньо переміщеним особам:

1) Психологічна адаптація, що включає в себе допомогу у сприйнятті змін і поверненні до реальності та допомогу у асиміляції та інтеграції отриманого досвіду і створенні нових життєвих перспектив.

2) Соціальна адаптація, яка передбачає допомогу тимчасовим переселенцям в адаптації до нового середовища проживання [2, с. 147].

Корекційна робота включала 10 занять, з яких 2 індивідуальні та 8 групових, тривалістю по 35-40 хвилин. Зустрічі відбувались по два рази на тиждень.

На першому індивідуальному занятті були присутніми батьки для ознайомлення з формою нашої роботи та створення необхідної підтримки і безпеки для дитини.

Необхідність індивідуальних занять пояснюється тим, що при великій кількості нових незнайомих людей, тобто раптового введення в групу, діти неохоче ідуть на контакт. Основна мета індивідуальних занять була познайомити дітей з психологом та вибудувати добре, довірливе ставлення до нього.

Кожне групове заняття складалось із трьох структурних частин: привітання, основної частини і заключної. Основними цілями привітання було створення позитивного настрою в групі, забезпечення під час занять доброзичливого ставлення дітей один до одного. Основна частина виконувала провідну роль в ході всього заняття. Вона

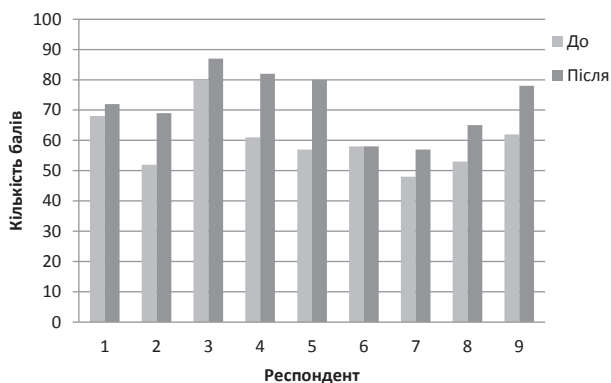

Рис. 1.1. Дані експериментальної групи, отримані на першому та третьому етапах дослідження за «Картою спостережень за емоційно-соціальним розвитком дитини»

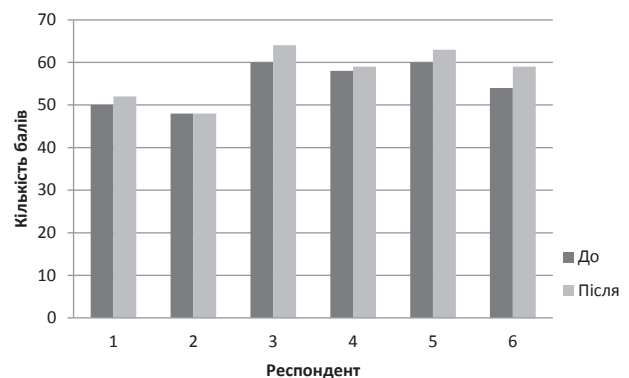

Рис. 1.2. Дані контрольної групи, отримані на першому та третьому етапах дослідження за «Картою спостережень за емоційно-соціальним розвитком дитини»

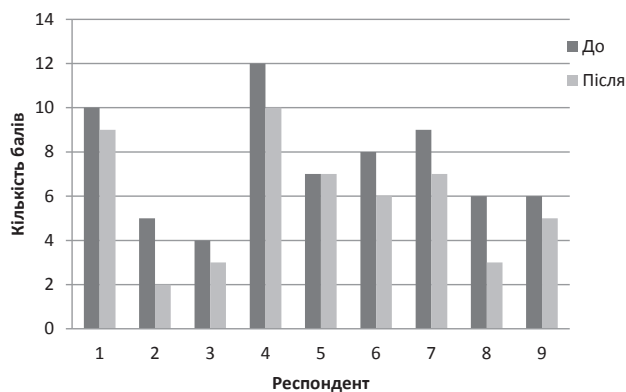

Рис. 1.3. Дані експериментальної групи, отримані на першому та третьому етапах дослідження за методикою «Паровозик»

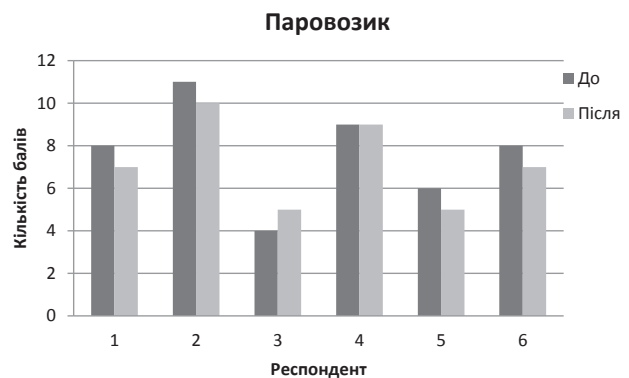

Рис. 1.4. Дані контрольної групи, отримані на першому та третьому етапах дослідження за методикою «Паровозик»

включає в основному ігри, спрямовані на корекцію психічного стану дитини. У заключній частині метою було створити у кожного учасника почуття приналежності до групи і закріплення позитивних емоцій від роботи на занятті. Привітання та прощання дітей мало ритуальний характер, що забезпечувало константність середовища.

На етапі відновлення відчуття безпечності було застосовано вправи, які допомагають зняти тілесне напруження. Завдання відновлення відчуття безпеки добре вирішується через використання вправи «Затишне гніздечко». Уявляючи безпечне місце, діти символічно знаходять ресурси, які створюють основу для відновлення відчуття захищеності, внутрішнього спокою.

Відреагування емоцій відбувалося як за допомогою спеціальних ігор, так і через загальну емоційну включеність дітей у роботу.

Для активізації ресурсів було застосовано вправи, що сприяють розвитку психологічної стійкості до зовнішніх чинників, формуванню уміння прохати про допомогу інших людей. Було створено зовнішній, матеріальний ресурс як відображення внутрішнього стану дитини.

Адаптація до нових обставин здійснювалась на завершальному етапі психокорекційної роботи. Ми допомагали дитині змодельовати образ успішного розвитку майбутнього, запропонувавши уявити, що все погане скінчилось, і пофантазувати про ймовірний розвиток ситуації.

Після завершення корекційного впливу, ми провели повторне діагностичне обстеження для учасників як експериментальної, так і контрольної групи. Ми використали «Карту спостережень за емоційно-соціальним розвитком дитини 3-9 років» та методу «Паровозик» С. В. Валяєвої.

Як бачимо на рис. 1.1, в експериментальній групі прослідковується підвищення емоційно-соціального розвитку.

На рис. 1.2 продемонстровано дані учасників контрольної групи, отримані на першому та третьому етапах дослідження, на основі яких спостерігається погіршення рівня емоційно-соціального розвитку або ж його статичність.

Як бачимо на рис. 1.3, в експериментальній групі прослідковується покращення психічного стану дітей.

За даними, продемонстрованими на рис. 1.4 можна зробити висновок, що у деяких дітей контрольної групи психічний стан дещо знизився порівняно з діагностичним етапом або ж залишився на попередньому рівні, а у інших – навпаки, покращився.

Крім того, дані, отримані за допомогою методики «Карта спостережень за емоційно-соціальним розвитком дитини» та «Паровозик» на першому та третьому етапах дослідження, ми опрацювали за допомогою методу математичної статистики, а саме Т-критерію Вілкоксона, адже його використання дозволяє оцінити ефективність корекційного впливу, порівняти дані до

його проведення та після. Обрахунок проводився за допомогою комп'ютерної програми SPSS.

Гіпотези Т – критерію Вілкоксона:

H0: Інтенсивність зрушень у типовому напрямку не перевершує інтенсивності зрушень у нетиповому напрямку.

H1: Інтенсивність зрушень у типовому напрямку перевищує інтенсивність зрушень у нетиповому напрямку.

Використання t-критерію Вілкоксона в обчисленнях даних експериментальної групи за методикою «Карта спостережень за емоційно-соціальним розвитком дитини» показує, що Темп менше Ткр ($1 < 3$), тобто, приймаємо гіпотезу H1 – зрушення у типовому напрямку по інтенсивності достовірно перевищує інтенсивність зрушень у нетиповому напрямку. Це означає, що зрушення є статистично значимими, що свідчить про підвищення рівня соціально-емоційного розвитку дослідників експериментальної групи.

Для підтвердження того, що такий результат не є випадковим, ми використали Т-критерій Вілкоксона для обчислення отриманих даних за «Картою спостережень за емоційно-соціальним розвитком дитини» у контрольній групі. Темп потрапляє у зону невизначеності. Тобто, ми вже можемо відхилити гіпотезу про недостовірність відмінностей (H0), але ще не можемо прийняти гіпотези про їх достовірність (H1).

В результаті обчислення даних експериментальної групи за методикою «Паровозик» отримане емпіричне значення потрапляє у зону значимості, що дає підстави стверджувати, що вплив був статистично значимим і психічний стан у дітей експериментальної групи покращився.

Т-критерій Вілкоксона для обчислення отриманих даних за методикою «Паровозик» було використано і у контрольній групі для підтвердження того, що отриманий результат не є випадковим. Отримане значення Темп знаходиться в зоні незначимості, що свідчить про відсутність статистично значимих змін.

Висновки і пропозиції. Отже, ми емпірично дослідили особливості кризової психологічної допомоги для дітей дошкільного віку з вимушено переміщених сімей.

Для діагностики проявів кризи нами було використано «Карту спостереження за соціально-емоційним розвитком дитини 3-9 років» та методу «Паровозик» С.В. Валяєвої.

Для проведення експериментального дослідження ми розробили психокорекційну програму для надання психологічної допомоги, що являла собою комплекс з двох індивідуальних та восьми групових занять. Порівнюючи дані експериментальної та контрольної груп до та після корекційної роботи, ми встановили, що в експериментальній групі покращився рівень соціально-емоційного розвитку та загальний психічний стан дітей, що свідчить про ефективність корекційного впливу.

Список літератури:

1. Басов М. Я. Методика психологічних спостережень над дітьми: Вибрані психологічні твори / М. Я. Басов. – М.: [б.н.в.], 1975. – 189 с.
2. Лазос Г. П. Особливості надання психологічної допомоги переселенцям з Криму / Г. П. Лазос // Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / [ред. кол.:

- С. Д. Максименко (гол. ред.) та ін.]: Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія / За ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки – К.: Логос, 2014. – С. 145-152.
3. Маянцева Т. О. Особливості кризової психологічної допомоги дітям дошкільного віку з вимушено переміщених сімей / Т. О. Маянцева // Науковий огляд. – К.: ТК Меганом, 2016. – № 10 (31). – С. 134-139.
 4. Маянцева Т. О. Особливості переживання кризи дітьми дошкільного віку / Т. О. Маянцева // Дослідження різних напрямів розвитку психології та педагогіки: Збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (18-19 листопада 2016 р., м. Одеса). – Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2016. – С. 59-61.
 5. Психологічна допомога дітям у кризових ситуаціях: методичний посібник / З. Г. Кісарчук, Я. М. Омельченко, І. М. Біла, Г. П. Лазос; за ред. З. Г. Кісарчук. – К.: Логос, 2015. – 232 с.
 6. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України: посіб. для практиків соціальної сфери / Мельник Л. А. [та ін.]; за ред. Волинець Л. С. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. – 72 с.

Маянцева Т.А.

Национальный университет «Острожская академия»

ЭМПИРИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ КРИЗИСНОЙ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОМОЩИ ДЕТЯМ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА ИЗ ВЫНУЖДЕННО ПЕРЕМЕЩЕННЫХ СЕМЕЙ

Аннотация

В статье описана процедура и результаты эмпирического исследования кризисной психологической помощи для детей дошкольного возраста с вынужденно перемещенных семей. Охарактеризованы особенности психологической диагностики кризисного состояния у детей. Описана разработанная психокоррекционная программа, которая представляет собой комплекс из двух индивидуальных и восьми групповых занятий. Статистически исследована ее эффективность.

Ключевые слова: вынужденно перемещенные лица, дети дошкольного возраста, кризис, психологическая помощь, коррекционная программа.

Mayantseva T.A.

National University «Ostroh Academy»

EMPIRICAL STUDY OF CRISIS PSYCHOLOGICAL HELP TO PRESCHOOL AGE CHILDREN FROM FORCED DISPLACED FAMILIES

Summary

In this article we described the procedure and results of empirical research of crisis psychological help to preschool age children from forced displaced families. It was singled out the peculiarities of psychological diagnostics of crisis state of preschool children. We developed and described psychocorrective program that is a complex of two individual and eight group sessions. Its effectiveness was proven by statistics data.

Keywords: forced displaced person, preschool age children, crisis, psychological help, intervention program.